

JÓZEF FELDMAN
(1899–1946)

Józef Feldman¹ urodził się 1 lipca 1899 roku w Przemyślu² w rodzinie żydowskiej. Ojciec Wilhelm był znany nie tylko ze swojego zaangażowania politycznego, ale także jako wybitny pisarz, dramaturg, publicysta i krytyk literacki związany z krakowskim miesięcznikiem „Krytyka”³. Matka Maria z Kleinmanów również zajmowała się literaturą, ale przede wszystkim jej tłumaczeniami. Pod pseudonimem Maria Kreczowska dokonała przekładu jednej z najważniejszych rozpraw Jakuba Burckhardta *Kultura Odrodzenia we Włoszech*, ale także popularnej ówczesnie książki przygodowo-historycznej dla młodzieży zatytułowanej *Szerszeń* autorstwa Edyty Voynich⁴. Atmosfera rodzinna, uczestnictwo w częstych dyskusjach poświęconych literaturze, sztuce, nauce i polityce nie pozostały bez wpływu na jego przyszłe wybory. Gdy w 1901 roku rodzina Feldmanów przeniosła się z Przemyśla do Krakowa i tu Józef Feldman rozpoczął swoją edukację, początkowo jako adept szkoły ludowej, a później IV CK Gimnazjum Realnego w Krakowie, już wówczas był postrzegany jako zdolny i wyjątkowo pilny uczeń. W 1915 roku towarzyszył ojcu w czasie pobytu w Berlinie, kiedy to Wilhelm Feldman pojechał tam z misją dyplomatyczną z ramienia Naczelnego Komitetu Narodowego⁵. Mimo zainteresowań historycznych, za namową ojca po złożeniu matury w roku 1917 rozpoczął studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego, aczkolwiek już

¹ Nie ma monografii poświęconej Józefowi Feldmanowi. Oprócz nekrologów i wspomnień pośmiertnych do najważniejszych publikacji należą następujące artykuły: K. Lepszy, *Józef Feldman* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 6, 1948, s. 396–399; A. Żeleńska-Chełkowska, *Bibliografia prac śp. profesora Józefa Feldmana*, „Roczniki Historyczne”, R. 18, 1949, s. 16–26; J. Michalski, „Interes Poznawczy” i cel społeczny (o Józefie Feldmanie 1899–1946) [w:] *Wielcy humanistyki polskiej*, red. J. Górski, Wrocław 1991, s. 146–151; M. Frančić, *Józef Feldman* [w:] *Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Historycznego*, red. J. Dybiec, Kraków 2000, s. 378–385; P. Biliński, *Droga kariery akademickiej Józefa Feldmana na Uniwersytecie Jagiellońskim*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, R. 51, 2006, nr 3–4, s. 39–56.

² Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego (Archiwum UJ),teczka personalna Józefa Feldmana, DLXXXV/1, Akt urodzenia.

³ Wilhelm Feldman był ponadto jednym ze współzałożycieli powstałej w 1911 r. w Krakowie Szkoły Nauk Społeczno-Politycznych związanej ze środowiskiem lewicowym. Do grona wykładowców SNSP należeli m.in.: Franciszek Bujak, Zofia Golińska-Daszyńska, Ludwik Kulczycki, Franciszek Stefczyk, Władysław Studnicki, Ludwik Gumplowicz, Witold Jodko-Narkiewicz, Leon Wasilewski, Bolesław Limanowski, Feliks Perl czy Józef Piłsudski. Działalność szkoły była oceniana jako konkurencyjna wobec Polskiej Szkoły Nauk Politycznych, prekursorki Szkoły Nauk Politycznych UJ, z którą na wiele lat, początkowo jako słuchacz, a następnie wykładowca związał się sam Józef Feldman. Zob. *Szkoła Nauk Społeczno-Politycznych*, „Krytyka”, VI 1911, s. 333–335, „Krytyka”, t. XXXI, Kraków 1912, s. 210–212, t. XXXV, s. 147. Zob. J. Puchalski, *Z dziejów nauk politycznych w Polsce*, „Studia Nauk Politycznych” 1981, nr 3, s. 45–46; M. Bareik, *Polska Szkoła Nauk Politycznych w Krakowie (1911–1914)* [w:] *Inwentarz akt wydziałów i studiów UJ 1850–1939 (1954)*, red. J. Michalewicz, t. 7, Kraków 1997, s. 424; L. Hajdukiewicz, *Geneza i początki Polskiej Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie* [w:] *Studia z dziejów oświaty i kultury umysłowej w Polsce XVIII–XX w. Księga ofiarowana Janowi Hulewiczowi*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977, s. 131.

⁴ M. Frančić, *op.cit.*, s. 378.

⁵ K. Lepszy, *op.cit.*, s. 396.

dwa lata później przeniósł się na Wydział Filozoficzny UJ, by studiować swą ulubioną historię⁶. W czasie studiów historycznych mentorem Józefa Feldmana był bez wątpienia prof. Władysław Konopczyński, co zaowocowało m.in. ukierunkowaniem jego zainteresowań na badania poświęcone czasom saskim, ale także pozostawał w bliskich relacjach z prof. Stanisławem Kotem. W okresie studiów dał się poznać jako zdolny i bardzo pracowity student, o czym świadczyły jego wyróżniające oceny oraz czynny udział w pracach Koła Historyków Uczniów Uniwersytetu Jagiellońskiego, w trakcie których nie tylko przedstawiał rezultaty swych prac badawczych, ale także angażował się w sprawy organizacyjne jako przewodniczący koła⁷. Po zakończeniu studiów Józef Feldman odbył krótką służbę wojskową, a następnie w 1922 roku przyjął stanowisko młodszego asystenta w Seminarium Historycznym UJ, w tym samym roku ukończył swą pierwszą ważną rozprawę – dysertację doktorską zatytułowaną *Polska w dobie wojny północnej 1704–1709 od elekcji Leszczyńskiego do bitwy Połtawskiej*⁸. Dnia 2 lipca 1924 roku Józef Feldman ożenił się z Janiną Skowrońską, podobnie jak on osobą studiującą i wychowanicą Władysława Konopczyńskiego⁹. Równocześnie pracował nad rozprawą habilitacyjną, którą wydał w 1926 roku. Praca zatytułowana *Polska a sprawa wschodnia 1709–1714* stanowiła podstawę w jego przewodzie habilitacyjnym. Po odbytych 3 grudnia 1926 roku kolokwium habilitacyjnym oraz po wygłoszonym parę dni później wykładzie habilitacyjnym 14 stycznia 1927 roku Rada Wydziału Filozoficznego UJ skierowała wniosek do ministerstwa o nadanie Feldmanowi tytułu docenta z zakresu historii powszechnej nowożytnej, co też się stało 15 lutego 1928 roku¹⁰. Po otrzymaniu habilitacji kontynuował pracę na Uniwersytecie Jagiellońskim, początkowo na stanowisku asystenta, a później adiunkta. W działalności dydaktycznej zajmował się głównie historią powszechną XIX wieku, prowadząc ćwiczenia i wykłady. Jego specjalnością była problematyka dotycząca stosunków polsko-niemieckich tegoż okresu¹¹. Oprócz pracy dydaktycznej na Wydziale Filozoficznym UJ przez 10 lat – od 1929 do 1939 roku – prowadził zajęcia w Szkole Nauk Politycznych. Były to wykłady poświęcone historii dyplomatycznej, podzielone na dwa okresy: pierwszy z nich obejmował czasy od kongresu wiedeńskiego do zakończenia wojny prusko-francuskiej (1815–1871), drugi zaś rozpoczynał rok 1871, a cezurą kończącą były wydarzenia 1919 roku. Z kolejnych sprawozdań Koła Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiel-

⁶ P. Biliński, *op.cit.*, s. 40.

⁷ L. Bdziuch, *Koło Historyków Studentów UJ 1892–1929* [w:] *Koło Historyków Studentów UJ 1892–1967*, Kraków 1968, s. 33.

⁸ Archiwum UJ, SII 619,teczka personalna Józefa Feldmana.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Archiwum UJ, WF 121,teczka personalna „habilitacyjna” Józefa Feldmana.

¹¹ K. Piwarski, *Historia nowożytna i najnowsza w Uniwersytecie Jagiellońskim od roku 1910* [w:] *Studia z dziejów Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. S. Miłkucki, Kraków 1967, s. 140–141.

łońskiego wynika, że współpraca ze Szkołą Nauk Politycznych nie ograniczała się jedynie do wykładów obligatoryjnych dla studentów. Prof. Józef Feldman podjął się także napisania i wydania skryptów: *Historia dyplomatyczna* (cz. I i II), które były potrzebną i wyjątkowo interesującą pomocą naukową¹². Ponadto jako posiadacz legitymacji Szkoły Nauk Politycznych mógł uczestniczyć w odczytach organizowanych przez władze szkoły i sam również był wielokrotnym prelegentem¹³. Interesujące wystąpienia i referaty prezentował też w Oddziale Krakowskiego Polskiego Towarzystwa Historycznego, w którym był nie tylko wieloletnim członkiem, ale także sprawnie zarządzającym towarzystwem sekretarzem, szczególnie zaangażowanym w pracę sekcji historii najnowszej i sekcji krytycznej¹⁴. Oczywiście angażując się w prace organizacyjne, nie zaniedbywał pracy naukowej. Odbywał nierzadkie wyjazdy badawcze, w czasie których prowadził kwerendy w najważniejszych archiwach: Berlina, Drezna, Wiednia, Paryża czy Londynu, był też uczestnikiem wielu międzynarodowych konferencji i kongresów. Do najbardziej prestiżowych wystąpień należy zaliczyć wygłoszenie referatu na Sorbonie w 1934 roku na zaproszenie Centre d'Études de Révolution Française. Propozycja poprowadzenia wykładu na paryskim uniwersytecie była konsekwencją wcześniejszych kontaktów i współpracy Feldmana z Émilem Bourgeois i innymi francuskimi naukowcami. Nie zaniedbywał także współpracy z krajowymi ośrodkami i instytucjami badawczymi, w 1928 roku został wytypowany jako współpracownik Komisji Historycznej Polskiej Akademii Umiejętności¹⁵. Wśród polskich historyków ściśle kontakty i stałą współpracę utrzymywał ze wspomnianymi już wcześniej profesorami: Władysławem Konopczyńskim, Stanisławem Kotem, Marianem Kukielem, Stanisławem Kutrzebą i Konstantym Srokowskim. W czasie studiów i w trakcie pracy na Uniwersytecie Jagiellońskim Józef Feldman, mimo że jeszcze przed maturą przyjął chrzest i był osobą bardzo religijną, zetknął się z nieprzyjawnymi reakcjami ze strony środowisk narodowych. Szczęśliwie te antysemityczne niegodziwości nie wpłynęły na jego karierę i pozycję w krakowskiej wszechnicy, choć gdy w 1935 roku z inicjatywy ministra Wacława Jędrzejewicza utworzona została Katedra Historii Nowożytnej, mimo zgody większości Rady Wydziału Filozoficznego UJ i olbrzymiego wstawiennictwa ze strony Władysława Konopczyńskiego, część środowiska akademickiego nadal miała nadzieję, że ze względu na żydowskie pochodzenie Feldmana jego kandydatura zostanie odrzucona przez ministerstwo. Ostatecznie jednak Józef Feldman 14 września 1937 roku otrzymał od prezydenta Ignacego Mościckiego nominację na stanowisko profesora nadzwyczajnego i mógł od tej pory kierować Katedrą Historii Nowożyt-

¹² *Sprawozdanie Koła Uczniów i Absolwentów Szkoły Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego za rok 1931/32*, Kraków 1933, s. 12.

¹³ Archiwum UJ, SP 85/1 – karta legitymacyjna Polskiej Szkoły Nauk Politycznych nr 87 wydana 27 X 1922 r.

¹⁴ K. Lepszy, *op.cit.*, s. 396.

¹⁵ P. Biliński, *op.cit.*, s. 46.

nej na Wydziale Filozoficznym UJ. W owym czasie do powinności profesorskich należało prowadzenie pięciu godzin wykładów oraz dwóch godzin ćwiczeń seminaryjnych w tygodniu, co też Feldman jako profesor czynił. Jego zajęciami dydaktycznymi były nadal przede wszystkim wykłady dotyczące historii powszechnej XIX wieku¹⁶. Jako zdecydowany przeciwnik systemów autorytarnych z niepokojem śledził sytuację w Europie i krytycznie odnosił się do zwolenników popierania współpracy z Niemcami. Wybuch II wojny światowej spowodował, że rodzina Feldmanów zmuszona była opuścić Kraków. Po licznych perypetiach dotarła do Równego, a następnie po 17 września 1939 roku przeniosła się do Lwowa, gdzie prof. Feldman podjął pracę w Bibliotece Ossolińskich i zajął się porządkowaniem spuścizny po księdzu Walerianie Kalince i Bolesławie Wysłouchu. Gdy w lipcu 1941 roku armia niemiecka wtargnęła do Lwowa, musiał opuścić miasto w obawie przed aresztowaniem przez gestapo. Niebezpieczeństwo zatrzymania wynikało nie tylko z żydowskiego pochodzenia Feldmana, ale także z jego pracy naukowej, gdyż jako autor rozpraw dotyczących relacji polsko-niemieckich postrzegany był jako krytyk państwa pruskiego i osoba dostrzegająca zagrożenie dla państwa i społeczeństwa polskiego ze strony właśnie silnych Prus. W ucieczce ze Lwowa pomógł mu prof. Adam Gruca, który znalazł mu schronienie w klasztorze o.o. Franciszkanów w Hanaczowie, jednak po denuncjacji przez lokalną ludność, że w klasztorze ukrywani są Żydzi, kilkakrotnie zmieniał miejsca swojego pobytu: był to i lwowski klasztor Urszulanek, i gościna u rodziny w Starym Samborze. W końcu, pod zmienionym nazwiskiem Józef Sokołowski, przedostał się w sierpniu 1943 roku do Warszawy. Zamieszkał na Żoliborzu u swego dawnego przyjaciela i, podobnie jak on, wychowanka prof. Władysława Konopczyńskiego – Stefana Truchima. W okresie od sierpnia 1943 roku do listopada 1944 roku był zaangażowany w działalność tajnego uniwersytetu. Nie tylko wykładał, ale także publikował, pod przybranym nazwiskiem na łamach prasy konspiracyjnej, głównie w „Biuletynie” i „Nowościach Żoliborskich”. W chwili wybuchu Powstania Warszawskiego zaangażował się w działalność Straży Ochrony Powstania, a po jego upadku znalazł się w obozie w Pruszkowie, by stamtąd uciec do rodzinnego Krakowa. Niestety pobyt w mieście był zbyt ryzykowny, dlatego też – znowu dzięki pomocy przyjaciół, a przede wszystkim swego mistrza Władysława Konopczyńskiego – mógł bezpiecznie opuścić Kraków i już do końca wojny znalazł schronienie w klasztorze Bernardynów w Kalwarii Zebrzydowskiej¹⁷. Sytuacja, w jakiej Feldman znalazł się w czasie działań wojennych i okupacji hitlerowskiej, spowodowała, że kolejny raz zbliżył się do Kościoła katolickiego, deklarując się jako gorliwy katolik. Przebywając w kolejnych klasztorach i zakonach nie tylko oddawał się lekturze rozpraw doktorów Kościoła, głównie św. Tomasza

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ J. Skowrońska-Feldmanowa, *Józef Feldman podczas okupacji hitlerowskiej*, Kraków 1965, s. 1–37.

z Akwinu i św. Bonawentury, ale także nauczał alumnów, czy to języka polskiego, czy historii Polski¹⁸. Po wyzwoleniu Józef Feldman mógł na nowo rozpocząć pracę na Uniwersytecie Jagiellońskim i kontynuował wykłady z historii powszechnej XIX wieku oraz dotyczące stosunków polsko-niemieckich. Niestety trudne lata mocno nadszarpnęły jego zdrowie i błyskawicznie zaczęła się u niego rozwijać choroba wieńcowa. Mimo uciążliwości związanych z chorobą serca i pobytami w szpitalach starał się nadal być aktywny naukowo i dydaktycznie. W lipcu 1945 roku Karol Lewicki obronił dysertację doktorską zatytułowaną *Rok 1848 na Uniwersytecie Lwowskim*, a była to praca napisana pod opieką Józefa Feldmana. Jedy- nym zaś habilitantem, nad którym pieczę sprawował profesor, był Stefan Kieniewicz. W środowisku historyków popularne było również określenie „kółko feldmanowskie”. Termin ten oznaczał grono młodych naukowców, pasjonatów historii, z którymi Józef Feldman utrzymywał bliskie relacje, będąc dla nich nie tylko mentorem, ale także bliskim przyjacielem. Do grupy tej należeli późniejsi uznani historycy i profesorowie, przede wszystkim: Krzysztof Dunin-Wąsowicz, Mirosław Frančić, Jerzy Michalski, Anna Owsieńska, Emanuel Rostworowski, Anna Żeleńska-Chełkowska¹⁹. Dnia 20 lipca 1945 roku – dzięki inicjatywie trzech historyków: Franciszka Bujaka, Jana Dąbrowskiego i Władysława Semkowicza, którzy zawnieśli w Polskiej Akademii Umiejętności o przyjęcie kandydatury Józefa Feldmana – został wybrany na członka korespondenta Wydziału Historyczno-Filozoficznego PAU²⁰. Dnia 12 kwietnia 1946 roku Rada Wydziału Humanistycznego w odpowiedzi na propozycję prof. Władysława Konopczyńskiego wyraziła zgodę na mianowanie Feldmana profesorem zwyczajnym, jednakże jego nagłe i zbyt wczesne odejście spowodowało, że ministerstwo nie zdążyło z usankcjonowaniem tej nominacji przed jego śmiercią. Wiosną 1946 roku profesorowie Tadeusz Manteuffel i Janusz Woliński starali się o doprowadzenie do przejścia Józefa Feldmana na Uniwersytet Warszawski, co, jak wspomina prof. Stefan Kieniewicz, miało mu odpowiadać²¹. Rok 1946 to także decyzja o podjęciu aktywnej działalności politycznej. Wówczas Feldman został członkiem Polskiego Stronnictwa Ludowego. Niestety liczne plany, dotyczące pracy badawczej, dydaktycznej czy politycznej, zostały przerwane z powodu nagłej śmierci w nocy z 16 na 17 czerwca 1946 roku. Przyczyną zgonu był atak serca. Józef Feldman został pochowany 19 czerwca na cmentarzu Rakowickim. Po Missa de Requiem, odprawionej przez księdza profesora Wydziału Teologicznego UJ Konstantego Michalskiego oraz księży Tadeusza Glemmy i Mariana Michalskiego, mowy pożegnalne wygłosili profesorowie: Karol Buczek, Władysław Czapliński, Jan Dąbrowski, Włady-

¹⁸ K. Lepszy, *op.cit.*, s. 397.

¹⁹ L. Zyblikiewicz, *Koło Historyków Studentów UJ 1945–1950* [w:] *Koło Historyków Studentów UJ w latach 1892–1967*, Kraków 1968, s. 67.

²⁰ P. Biliński, *op.cit.*, s. 50.

²¹ S. Kieniewicz, *Wspomnienie o Józefie Feldmanie*, „Tygodnik Powszechny”, 18 VIII 1986, nr 33, s. 3.

sław Konopczyński oraz Jerzy Manteuffel²². Tuż po odejściu, ale także w kolejnych latach, w rocznicę śmierci Józefa Feldmana pojawiały się liczne wspomnienia i nekrologi, organizowano także konferencje i spotkania mu poświęcone²³. Już w 1947 roku w Polskiej Akademii Umiejętności zorganizowano spotkanie, na którym wychowankowie i przyjaciele wspominali Józefa Feldmana. W uroczystościach uczestniczyli m.in.: Krzysztof Dunin-Wąsowicz, Anna Owsieńska, Emanuel Rostworowski oraz Anna Żeleńska-Chełkowska²⁴. W 1948 roku jeden z numerów poznańskich „Roczników Historycznych” poświęcono działalności badawczej Józefa Feldmana, głównie tak mu bliskiej tematyce relacji polsko-niemieckich. W tej księdze pamiątkowej oprócz interesujących artykułów zamieszczono sporządzoną przez Annę Żeleńską-Chełkowską bibliografię prac Józefa Feldmana²⁵. W ciągu 25 lat swej działalności naukowo-badawczej opublikował ok. 160 prac. Pierwsze dotyczyły głównie czasów saskich. Zaliczają się do nich m.in. następujące rozprawy: *Polska w dobie wielkiej wojny północnej 1704–1709*, *Polska i sprawa wschodnia 1709–1714*, *Geneza konfederacji tarnogrodzkiej czy Uwagi o kronice Antonina Otwinowskiego*. Prace te świadczyły o wyjątkowych kompetencjach Józefa Feldmana i jego zamiłowaniu naukowym skierowanych ku historii dyplomatycznej. Zainteresowanie historią XVIII wieku zaowocowało też badaniami nad biografią króla Stanisława Leszczyńskiego. Interesujące dla Feldmana były poglądy króla-filozofa oraz to, jak myśl doby saskiej wpływała na działania polityczne i dyplomatyczne Stanisława Leszczyńskiego. Sfera jego zainteresowań ulegała stopniowemu rozszerzeniu: od historii Polski ku dziedzinom powszechnym, od dociekań dotyczących jedynie stosunków politycznych po analizy historyczne będące szkołą myślenia politycznego. Te zainteresowania w szczególności sposób uwidoczniły się w jego pracach poświęconych wielkiej rewolucji francuskiej. I tu podobnie, jak w pracach poświęconych czasom saskim, nie tylko wiernie relacjonował przyczyny, przebieg i skutki następujących po sobie wydarzeń z historii politycznej, ale przede wszystkim badał, jak ówczesna myśl polityczna i idee zrodzone w owym czasie wpłynęły na zmiany ustrojowe Europy przełomu XVIII

²² „Dziennik Polski”, 20 VI 1946, nr 167, s. 5.

²³ A. Mauersberg, *Zgon dra Józefa Feldmana profesora UJ*, „Dziennik Polski”, 20 VI 1946, nr 165, s. 4; K. Buczek, *Śp. prof. dr Józef Feldman*, „Piaś”, R. 33, 30 VI 1946, nr 26, s. 2; K. Lepszy, *Józef Feldman*, „Tygodnik Powszechny”, 30 VI 1946, nr 26, s. 5; W. Konopczyński, *Wspomnienie o Józefie Feldmanie*, „Tygodnik Warszawski”, 14 VII 1946, nr 28 (35) s. 4; K. Piwarski, *Józef Feldman*, „Kwartalnik Historyczny” 1947, t. 54, s. 77–86; H. Barycz, *Józef Feldman (1899–1946) w pierwszą rocznicę zgonu*, „Dziennik Polski”, 20 VII 1947, nr 195, s. 4; S. Kieniewicz, *Twórczość naukowa śp. Józefa Feldmana*, „Roczniki Historyczne”, R. 16, 1947, s. 380–385; A. Vetulańi, *W dwudziestolecie śmierci Józefa Feldmana (1899–1946)*, „Tygodnik Powszechny” 1966, nr 86, s. 4; J. Bieniarzówna, *Józef Feldman (w 40. rocznicę zgonu)*, „Tygodnik Powszechny”, 20 VII 1986, nr 30, s. 4; S. Kieniewicz, *Wspomnienie o Józefie Feldmanie*, „Tygodnik Powszechny”, 18 VII 1986, nr 33, s. 3.

²⁴ Archiwum UJ, S II 619, Teczka personalna Józefa Feldmana.

²⁵ *Ibidem*, Listy osób przygotowujących księgę pamiątkową.

i XIX wieku. Najważniejszymi rozprawami poświęconymi tej tematyce była praca *Nowe kierunki badań nad wielką rewolucją* oraz tekst zatytułowany *Revolucja Francuska a Europa* zamieszczony w pracy zbiorowej *Wielka historia powszechna* wydanej w jednym z największych wydawnictw II Rzeczypospolitej – Księgarnia i Dom Wydawniczy Trzaska, Evert i Michalski. Wielkie znaczenie przypisywał Feldman również myśli historycznej, sam opublikował kilka artykułów odnoszących się do problemów historiograficznych. Badał twórczość naukową Michała Bobrzyńskiego, Szymona Askenazego i Wacława Tokarza. W głównym nurcie badań naukowych pojawiła się także problematyka stosunków polsko-niemieckich; pierwszą syntetyczną pracą poświęconą tej tematyce była rozprawa *Bismarck wobec sprawy polskiej*, w której mocno akcentował, że czasy Bismarcka to kolejny etap i nowy wymiar konfliktów polsko-niemieckich. Kontynuacją tych badań były prace: *Bismarck a Komisja Osadnicza*, *Bismarck wobec Kościoła katolickiego* oraz *Antagonizm polsko-niemiecki w dziejach* czy wreszcie – jak twierdzi prof. Frančić *opus vitae* Feldmana – książka, która ukazała się niespełna rok przed wybuchem II wojny światowej, *Bismarck a Polska*²⁶. Praca ta odegrała znaczącą rolę polityczną, została z zainteresowaniem przyjęta przez opinię publiczną i – jak twierdzą historycy – nie pozostała bez wpływu na politykę prowadzoną przez ówczesnego szefa polskiej dyplomacji Józefa Becka, za co niemieccy okupanci konsekwentnie ją szykanowali. W rozprawie tej, jak i w pozostałych pracach poświęconych stosunkom polsko-niemieckim, Feldman bądź skłaniał się ku stwierdzeniu, że konflikt polsko-niemiecki to rzecz nie do uniknięcia, bądź dostrzegał możliwość zażegnania i zakończenia tego odwiecznego sporu między polskim i niemieckim społeczeństwem. Profesor Feldman oprócz tematyki oscylującej wokół dziejów XVII- i XVI-II-wiecznej Polski, stosunków polsko-niemieckich czy wielkiej rewolucji francuskiej, zajmował się także pionierskimi w naszym kraju badaniami opisującymi relacje polsko-angielskie. Ich rezultatem była interesująca rozprawa *U podstaw stosunków polsko-angielskich 1788–1863*. Jego dorobek to nie tylko prace skierowane do znawców i specjalistów, ale także teksty i referaty, których zadaniem było popularyzowanie wiedzy historycznej. Publikował zarówno na łamach czasopism naukowych i popularnonaukowych, głównie w „Kwartalniku Historycznym”, „Przeglądzie Współczesnym”, „Sprawach Obcych”, „Strażnicy”, „Przeglądzie Powszechnym” i „Niepodległości” czy w zagranicznych „Slavonic Review” i „Revue Historique”, ale także w tygodnikach i prasie codziennej, wśród których wymienić należy „Wiadomości Literackie”, dodatek do „Ilustrowanego Kuryera Codziennego”, i powojenny „Tygodnik Powszechny”²⁷. Swoją talent historyczny i pisarski wykorzystał też do krzewienia wiedzy o przeszłości Polski wśród obcokrajowców, pisząc rozdział poświęcony historii zaboru austriackiego i pruskiego, który został zamieszczony w zbiorowym opracowaniu *The Cambridge History of Poland*. Nie-

²⁶ M. Frančić, *op.cit.*, s. 382.

²⁷ *Ibidem*, s. 380.

zwykłym opracowaniem Józefa Feldmana była poprawiona i zmodyfikowana rozprawa jego ojca Wilhelma Feldmana *Dzieje polskiej myśli politycznej*. Profesor Józef Feldman był bez wątpienia wybitną postacią świata polskiej nauki, który w swej pracy badawczej nie bał się podejmować trudnych i kontrowersyjnych tematów, a jak pisał prof. Lepszy:

Historia dla niego [Józefa Feldmana] była szkołą myślenia politycznego, kształtującą nowe pokolenia i strzegącą przed błędami przodków. Jako klucz do zrozumienia procesów dziejowych uważał F. prądy ideowe i na nie jako na główną przyczynę stawiania się historycznego wskazywał. [...] W swoich dziełach nie upiększał naszej przeszłości, podkreślał wady moralne i ustrojowe, walczył z brakiem realizmu politycznego²⁸.

BIBLIOGRAFIA

Najważniejsze prace Józefa Feldmana

- Bismarck a Komisja Osadnicza*, 1928.
Bismarck a Polska, 1938, 1947, 1966, 1980.
Bismarck wobec Kościoła katolickiego, 1932.
Czasy saskie, 1928.
Dwa wizerunki cesarskich Niemiec, 1937.
Geneza Konfederacji Tarnogrodzkiej, „Kwartalnik Historyczny” 1928.
Mocarstwa wobec powstania styczniowego, 1929.
Na przełomie stosunków polsko-francuskich 1774–1787, Vergennes wobec Polski, 1935.
Nowsze kierunki badań nad Wielką Rewolucją, 1935.
Polska a Prusy, 1924.
Polska a sprawa wschodnia 1709–1714, 1926.
Polska w dobie wielkiej wojny północnej 1704–1709, 1925.
Rewolucja francuska a Europa, 1936.
Rozkład kultury mieszczańskiej, 1946.
Sprawa dysydencka za Augusta II, 1924.
Stanisław Leszczyński, 1934.
Stanisław Leszczyński, 1948, 1959, 1984.
Traktat wersalski jako etap zmaganiań polsko-niemieckich, 1930.
U podstaw stosunków polsko-angielskich 1788–1863, 1933.
Udział Polski w badaniach nad historią nowożytną, 1937.

²⁸ K. Lepszy, *op.cit.*, s. 398–399.

Opracowania i artykuły

- Bareik M., *Polska Szkoła Nauk Politycznych w Krakowie (1911–1914)* [w:] *Inwentarz akt wydziałów i studiów UJ 1850–1939 (1954)*, red. J. Michalewicz, t. 7, Kraków 1997.
- Barycz H., *Józef Feldman (1899–1946) w pierwszą rocznicę zgonu*, „Dziennik Polski”, 20 VII 1947, nr 195, s. 4.
- Bdziuch L., *Koło Historyków Studentów UJ 1892–1929* [w:] *Koło Historyków Studentów UJ 1892–1967*, Kraków 1968.
- Bieniarzówna J., *Józef Feldman (w 40. rocznicę zgonu)*, „Tygodnik Powszechny”, 20 VII 1986, nr 30, s. 4.
- Biliński P., *Droga kariery akademickiej Józefa Feldmana na Uniwersytecie Jagiellońskim*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, R. 51, 2006, nr 3–4, s. 39–56.
- Buczek K., *Śp. prof. dr Józef Feldman*, „Piast”, R. 33, 30 VI 1946, nr 26, s. 2.
- Frančić M., *Józef Feldman* [w:] *Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Historycznego*, red. J. Dybiec, Kraków 2000, s. 378–385.
- Hajdukiewicz L., *Geneza i początki Polskiej Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie* [w:] *Studia z dziejów oświaty i kultury umysłowej w Polsce XVIII–XX w. Księga ofiarowana Janowi Hulewiczowi*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1977.
- Kieniewicz S., *Twórczość naukowa śp. Józefa Feldmana*, „Roczniki Historyczne”, R. 16, 1947, s. 380–385.
- Kieniewicz S., *Wspomnienie o Józefie Feldmanie*, „Tygodnik Powszechny”, 18 VIII 1986, nr 33, s. 3.
- 220 Konopczyński W., *Wspomnienie o Józefie Feldmanie*, „Tygodnik Warszawski”, 14 VII 1946, nr 28 (35), s. 4.
- Lepszy K., *Józef Feldman* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 6, 1948, s. 396–399.
- Lepszy K., *Józef Feldman*, „Tygodnik Powszechny”, 30 VI 1946, nr 26, s. 5.
- Mauersberg A., *Zgon dra Józefa Feldmana profesora UJ*, „Dziennik Polski”, 20 VI 1946, nr 165, s. 4.
- Michalski J., *„Interes Poznawczy” i cel społeczny (o Józefie Feldmanie 1899–1946)* [w:] *Wielcy humaniści polskiej*, red. J. Górski, Wrocław 1991, s. 146–151.
- PiwarSKI K., *Historia nowożytna i najnowsza w Uniwersytecie Jagiellońskim od roku 1910* [w:] *Studia z dziejów Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. S. Mikucki, Kraków 1967.
- PiwarSKI K., *Józef Feldman*, „Kwartalnik Historyczny” 1947, t. 54, s. 77–86.
- Puchalski J., *Z dziejów nauk politycznych w Polsce*, „Studia Nauk Politycznych” 1981, nr 3, s. 45–46.
- Sprawozdanie Koła Uczniów i Absolwentów Szkoły Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego za rok 1931/32*, Kraków 1933.
- Skowrońska-Feldmanowa J., *Józef Feldman podczas okupacji hitlerowskiej*, Kraków 1965.
- Vetulani A., *W dwudziestolecie śmierci Józefa Feldmana (1899–1946)*, „Tygodnik Powszechny” 1966, nr 86, s. 4.
- Zyblikiewicz L., *Koło Historyków Studentów UJ 1945–1950* [w:] *Koło Historyków Studentów UJ w latach 1892–1967*, Kraków 1968.

Żeleńska-Chełkowska A., *Bibliografia prac śp. profesora Józefa Feldmana*, „Roczniki Historyczne”, R. 18, 1949, s. 16–26.

Materiały i źródła archiwalne

Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego –teczki osobowe Józefa Feldmana, sygn. DLXXXV, SII 619, WF 121, SP 85.

Monika Ślufińska